

ACC. N.R M. 8165 :1-14.

Landskap: Skåne

Upptecknat av Knut Svensson

Härad:

Adress: Handverksgat. 18th, Malmö

Socken: Malmö

Berättat av:

Uppteckningsår: 1941

Född år i

Minnesuppteckningar fr. Malmö

M. 8165:1.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Malmö den 19 okt. 1941.

U

Till Skånes Hembygdsförbund.

Med anledning av uppmaningen i Skånska Dagbladet att
deltaga i Folkminnestävlingen ber understeknad härmed på
lämna ett litet bidrag till denna sammanslagning. Högkonslerna härför
sig till tiden 1888-1910 och är sedda från en arbetsprojekts
synvinkel. Då de nedskrivits direkt ur minnet, gör de naturligt-
vis inte anspråk på att vara fullständigt exakta - minnet kan
jag spela en spratt ibland. Men kunnar de bidra till ge en fyl-
ligare bild av stadsens utveckling under dessa år, anser jag ända-
nålet värmet. Skulle något ej anses lämpligt för sittervärlden, kan ju bla-
fyrmen gringo den.

Högaktningfullt

Frukt Svensson,
Typograf.

Hantverkargatan 18 III "Malmö".

M. 8165:2.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

(2)

Mina första skolor avverkades i Monbijouskolan, till vilken jag hade blott 3 minuters väg från mitt hem i den anställdigt. fula "Djurbergs kasern" vid Grångatan, vilken ^{byggdes} förlängesedan gått till världens väg. Trävarteret mittför skolan upptogs i norra halvan av egendomen Elbe-Torp, meden den södra, där bl. a. Folkets hus nu ligger, var obebyggd och erbjöd oss barn tillfälle att "leva sörvare". Från de åren har jag ett härligt minne. En dag uppsträmmeds nämligen barnen i trakten av ett rykte att "Jack-Uppsprötaren" höll sig gärna upp i Trädskronorna på Monbijouskolans gård. Det var en fantasihistorie, som hävdede sig från engelsmannen "Jack the Ripper" bestialiska död. Vi barn vågade under lång tid knappt passera förbi skolan efter mörkrets inbrott.

Ett annat minne utgörs av de stora sjöndar av får, svin och kor, som av projkar och gamla grubbars vallades söderifrån via Södra Förstadsgatan till Engelska svinstakten vid Skolgatan, mittför "Hullari" (nu Massettis). När slakten pågick, kunde man höra djurens hornskar skrik längs vägar.

Efter ett par år förflyttades min klass till den något är fört uppfrida

Gildamarkolan. Minu intyck, från inträdet här kunnas nog jämföras med de båns, som nu överflyttats till palatset vid Norregrötan. Skolutgårdarna på den tiden inskränkte sig till ett besök på ett menageri och vaxkabinett vid Davidshall samt ett diö på Tomten i hörnet av Kalande- och Stora Nygatorna, där några lappas hörde omkring i gryteljan med sina renar. Det var det hela.

Vidare minns jag att det för den tiden intó var möjligt att uppbringa ens en enda ast tändstöckor; sådana varo ännu inte i bruk. Istället hade man wavelstöckor i prägverskylor. Lika litet kunde man få höja ett hilo eller hektó soaker; det hette nämligen skålgrund och "fjärndeler" (= $\frac{1}{4}$ skålgrund). Det nya rikts- och mätsystemet var dock i antagande.

Mjölkdistributionen försiggick på gatan. Varje dag hörde försäljarna från hus till hus. Vid ankomsten ringde de med en handklocka, och då strömnade hundmödrarna ut på trottoaren med sina spannar och "kerön-tor" (små leksakshor) i händarna. Mjölkhannorna varo nedtill försedda med fransar, varför affärerna gingo rastl undan. De sanitära förhållanden i övrigt lämnade alströmmigt att önska. Före renhållningsverkets tillkomst varo de en smula primitiva. Så sent som 1903 bezeichnades i en uppsvensk tidning Malmö som "världens smutsigaste stad". — —

M. 8165:4.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

(4)

Bland originalen uti på Söder fanns en gammal lummigamla, som gick under namnet "Karl Lollare". Det var en snäll och biskedlig gubbe, som inte gjorde någon förrän, men själv blev han i stället så mycket särre behandlad. Då han efter besökten i gårdarna kom ut igen till sin ~~trädgård~~^{"hårda"}, hade vanligtvis några slynglar varit premme och tippat där över ända, och då fick gubben plöcka upp sina finaler och forträffa till nästa hus, där samma "kyss" kunde upprepas. Ibland länge detta ofog frägick, minns jag inte, men en dag påstods att han åtit ihjäl sig.

Ett juar andra original varo Per Tasse, Charles och Sahlén. Den förstnämnde gick omkring och flätade fisknärlar åt huggade småpojkar, men i gengåld ville han ha en smörgås eller något annat älbit. Sahlén vittjade sojaböjorna för att få tag i något att stoppja i munnen. Charles, med öknamnet "Kalkonen", var en stark och argsint bjäss, som gick åren den åt slaktarna och hunderna på Störtorget. Honom var i närheten av många pojkar, brakade de härliga ovannämnda djurs läte, men sedan gällde det att skubba för livet, ty om han fick tag i någon, varnades det strax. Han hinnade visat sedan på Asylen vid Rundelsgatan. — — —

I början av 90-talet uppsattes skyddsräcket kring kanalen, vilket nog var av behovet påhållat. Denna var för övrigt ett av städens sorgabarn på grund av den stark, som om somrarna uppsteg från det puttrande, bläcksvarta vattenet. I tidningarna föres ålskollig protest härörom. Många ansågo att kanalen borde helt igenfyllas, men andra varo avgjorda motståndare till en olykt vandalisering. Man uppmurade dänsamma årligen, dock utan någon nämnvärd förbättring. Muddret liggades längs kanalen, där slottsparken nu ligger, och tycks ha blivit ett präktigt underlag för växtligheten där. Slutligen byggdes turbinen, varigenom man erhöll cirkulation på vattnet. Sedan dess ha vesterligen inga krav på igenfyllning framförs och bron överträffat ej heller att framföras. 1899 utbyttes den gamla träbron vid Yllefabriken mot en ny av järn, vilken i sin tur för fyra år sedan fick maha åt sig för den nuvarande. — — —

De sociala förhållandena vid denne tid varo inte lysande. Arbetslöshet, fattigdom och trängboddhet rådde i stor utsträckning. En del husvilda familjer måste inkryssas på "Bastiljen" vid Västergatan. Nodvändigheter och barnsikehus varo ohända begrepp. Naturligtvis trädde

Planer

(Malmö 1941)

Rolf Grensén
M. 8165:6. Entrébok 18 LUND'S UNIVERSITETS
Malmö FOLKMINNESARKIV

(6)

myndighetskåra emellan så gott de kunde. Nödhjälpsarbetet bestod bl. a. i att slå "snadder" (nakadam) ut vid gasklochan och östas om fotbollsplanen i Rörsjön, där staden hade väldiga upplag av dylik. Stenfiskare i landförde nämligen sina "fångster" av stora stenblock vid ett par byggar i närheten av kanalkröken, vadav råvaror inte saknades. Vissa dagar i vackan utdelades grovt bröd åt behövande på "arbetshuset". Där erhölls fattiga barn också tråtofflor, som tillverkades efter måtttagning. I skolorna fingo de om vintern varm mjölk och rågbullar. Vintern 95-96 förde ha varit särskilt svår. Då anordnades gratisbespisning i den gamla brandstationens lokaler vid Baltzarsgatan, där den som ville och behövde kunde gå in och få sig en tallrik godt och mjölk jänta att par smörgrässar. En del familjer fingo även hyresbidrag. Men missnöjt jämte bland arbetarna: det var inte allmosor de ville ha utan en bättre och mera maniskovärdig lernadsstandard. Fackföreningsrörelsen böjde också alltmer vinna lärräng. Strejkbytor harvaler hade ägt rum på Gustav Adolfs Torg, varvid militär rekvirerats till staden. Många strejker förekommo under dessa år och kulminerade 1909 i storstrejken. — — —

M. 8165:7.

LUND'S UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

(7)

1893 hade Malmö" arbetare lyckats få sitt "Flis" under tak, och det var ju nog svårprägt för den tideras anspråk. Detta kunde man dock inte säga om gatan, där det ligger. Den var i uraselt skick, grovig och smutsig. Det förföll som om vederbörande myndigheter "glömt" att den fanns till. Malisen fråstod en dag att en liten gravbel, som seglat där i en tvättbalja, fått sätta livet till genom drunkning. Men så hade ju "ossarna" på den tiden heller inte mycket att säga till om. — — —

Beträffande torghandeln ha en del förändringar ägt rum. Slottorget och "Trischans backe" (Södra saluhallens tomt) användes som salutorg för alla slags livsförmedelshänder, dock ej flyttande. På söndagarne förlades kommersen till gasverkstorget och "Backen". Inom några år tillkommo våra tre saluhallar, varav den vid Drottningtorget fört vänt riddhus till husarkasernen vid torgets östra sida, vilken revs 1899. — — —

Samfärdsmedlen inom Malmö" bestod o huvudsakligen av hästspårvägen och hästdroskorna. Enkeln hade ännu inte blivit "var man egen dom". Hela spårvägsnätet bestod av en enkel-

M. 8165:8.

LUND'S UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

(8)

spårig linje från Södervärn, genom Södra Förstadsgatan, Gust. Ad. Torg och Södergatan till Stortorget, där en "blindtarm" fortsatte ned mot hamnen, medan huvudlinjen följde Göran Olsgatan, S:t Petri Kyrkogata, Östergatan och Ö. Förstadsgatan ut till Östervärn. Här och där fanns mötesplatser, där vagnarna kunde invända varandra. Priset för en åktur till jag minnas var i början 5 öre mellan två mötesplatser; senare blev det 10 öre och obegränsad sträcka. — — —

Det heter ju, med en liten travestering, att man shall lära känna sin stad. Det gör man bäst genom flyttning hurs och tårs. Min nästa observationspunkt blev därpå "Rapshusen" vid Föreningsgatan, eller -vägen, ty det var inget annat på den tiden. När om hösten belfororna kommo farande söderifrån, blev vägen en enda levälling. Men det var i alla fall som att komma ut till landet och fåglarna. Där fanns sol och frisk luft. Åt norr lågo Rörsjöängarna, där mellan Pauli kyrka och "vårnen" brukar ingo gå bete. Den enda bebyggelsen mellan Amiralsgatan och Öster var Läroverket, kyrkan, Petes Weilands mölla samt några små envningshus på hömet, där Värmekamnstorget nu ligger. Åt

M. 8165:9

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

(9)

säder fanns heller inga skyddsrapor, som skynde för solen. Utöver detta privatreservat fanns ännu ett, nämligen Thommendantsängen (Hästhagen), där "Fyrtanten" (den nuvarande Fågeldamnum) tjänstgjorde som plaskdamnum. — — —

1896 är ett mästersär för malmö. Då öppnades nämligen en industri- och lantbruksutställning här. Den var förlagd till två olika platser: Hästhagen och Rörviken. På den förstnämnda ~~förestående~~ ^{platseren} fingo besökarna - trotsigt för första gången - se levande bilder. Det var biografens föregångare och kallades kinematograf. För en 14-åring var naturligtvis nöjesfältet det största dragklistret. Det var beläget på den lilla trakten mellan museet, kanalen och Regementsgatan. Den attraktion, som jag mig gjorde det dyrapastri intycket, var ett varuhärbrett, som utanför ingången hade två mechaniska figurer, föreställande en jättes stor gorilla, som i sina ludna armar höll en avsvinnad bildsköning flicka, vars barn hävde sig i vägor under den dyrt utrustade klämmingen. Gorillan stod och vred huvudet från den ena sidan till den andra, visade tänder och såg mordisk ut. Det var "en stark sak". Ett annat evenemang gick av stapeln samma år på

Idrottsplassen, där Teras Jack och Kapten Hopkins redo i kapp med cyklister. — —

Åren strax efter utställningen började en tivlig byggnadsverksamhet, ^{i Början} ~~i stor~~
~~som~~ ~~och~~ ~~mådde~~ snart ut mot Pauli kyrka. På området mellan Pauli Kyrko-
gata och Ö. Förstadsgränd uppfördes blott ett enda hus, nämligen vid Ekren-
svärdsgatan, där det fick stå ensamt i många år. Det hundades också "Emsam-
heten".

En hel del offentliga byggnader och anläggningar tillkommo på 90-talet,
bd. a. den pampiga bankhallen vid Centralstationen (cirka 1903), Allmänna sjuk-
huset, Slakthuset, Tekniska skolan, Brandstationen, Arbetsinrättningen,
Husarkasernen, Gasverket, Ingåfärjestationen, Hippodromen, Idrottsplassen
och Slottsgården m. fl. I början av detta skel fingo vi Elektricitetsverket,
Posthuset, ^{Johanneskyrkan} och Folkbadet. Behovet av större "livrum" gjorde sig ångs gäl-
lande, och från några år växte Möllevångstaden upp. Elétriskt spårvägs-
drift infördes 1906. Gas och elektriskt ljus böjde också alltmer runt
insteg även i äldre fastigheter, där man fört måst nöja sig med fologen-
lampor. Här större eldsränder kan nämnas: Möllevångsgården 1901, Odd
Fellow på Stortorget 1902, Walhalla 1904 och Gödningen 1908. — —

M. 8165:II.

LUND'S UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

VI b

mina vackraste minnen från ungdomsåren är förknippade med "Teatern" vid Gustav Adolfs Torg, där man fick se Selanders, von der Osten, Ranft, Thun Lindroths, Oscarulls och många andra sällskap. Teaterintresset i Malmö var ^{då} också betydligt större än nu, men så ^{voro} bröd de fataliga biograferna heller inte vidare konkurrensförfattnings.

En kort tid spelades teater i Frälsningsarméns fastighets vid Majorsgatan. Åren Folkets hus blev snart ett Thalia-teater och några år senare ombyggdes Hippodromens cirkuslokal till teatersalong.

M. 8165:12.

"Nöjeslivet i Malmö" var inte fullt så utvecklat som i våra dagar, men saknades inte heller. 1892 inhöptes Möllevången till en Folket park och blev snart ett av arbetarklassen mycket gänterat tillhåll. Fackföreningarna anordnade på sommarsöndagarna ofta morgonturer dit, medföraende sina matkorgar. Samlingen skedde i regel vid Rosgrönika stiftelsen, varifrån deltagarna med musik och fana i tåten marscherade ut till gerken. En av attraktionerna då var Edisons fonograf (föregångaren till grammofonen). För en 5-öring fick man stoppa två gummislanger i ören och lyssna till ett litet sång- eller musiksstycke, som utfördes på den marknärdiga apparaten. (11 b)

Vidare hade vi Linelund eller "Barnängen" vid Disponentgatan, vilket ställe dock inte hade alltför högt anseende, trotsigen på grund av de talrika kontroverserna mellan "bronsjöns barn" och infödingarna - antagligen omflickerna.

I slutet av 90-talet öppnades Ole Olsens Tivoli vid Södra Förstadsgatan, där man bland andra antikrer fick höra duetttrioset Bröderna Lorentz och den dräglige Jeppe Jeppsson med sin "Idman" samt beundra den kallblodige lindansen Josef Brunness häpnadsväckande prestationer. Åren ballonguppvisningar av dansken Johansen förekommo

M. 8165:13.

på detta mycket frekventerade ställe, som dock slog igen sina portas vid sekelskiftet.

"Imiralen" och "Kressa" hade sina föregångare i "Jrolla" vid Södra För-
stadsgatan och "Lydden" på Rörneholmsvägen. Det förrämnda ^{stället} blev sedan
biografen "Alhambra"

Cykelbanan i Rörjöö bör inte föglönnas. Bland stjärnöharna där
märktes Markman, Storm, Palmson, Idlein, Henie m. fl. Då del av
arsprojekter ansägs som rent slöseri att lösa entrébiljetten, brukade vi i
stället "julanka" eller också ta plats på taket till ett gammalt fotogen-
lagerhus på den plats där nu Synagogan ligger.

Cirkusarna hade höghorjunkter i Malmö på den tiden, isärnotat sedan
den gamla cirkusloden vid Kallendegatan fått lämna plats åt den
ställiga Flygrodromen, där särskilt de praktfulla utsmyck- och vatten-
fontänummen gjorde succé. Av de gästerande sällskapen kunnna näm-
nas Madigan, Orlando, Bechetow, Hlouche, Tanti m. fl.

Vid hoppstöpningarna på Lindhagensfältet sahades nog heller
inte många av stans projekter; alltid prunglade de sig dit på något
sätt. Ytterligare två Tivolin fanns under kortare perioder: Sandbergs

Firali vid Norra Vallgatans östra ända och Rosendal vid Lundavägen.

På bolagshusar rådde ingen brist. För att böja med Söder, så tog
~~Ellen till S. Törstaegatan,~~ hade vi) Stenborgs mittemot nuvarande Fenix, Trian och "Fasces" vid Stora
Nygatan, "Far i hattet" vid Lilla Torg, "Björnen" vid Stortorget, "Josephs" vid
Mäster Johansgatan, Trian vid Jerusalemsgatan, Novilla vid Stora Frägd-
gångsgatan och "Koholmen" vid Brdgatan. Så nog fanns det "nöjen"!

Huruvida denna lilla "historik" från flydda tider! Malmö kan
ha något intresse för någon annan än mig själv, vet jag inte. Ett
vet jag emellertid: om en malmi bo efter en halvrekellängt borto-
varo nu återkomme till sin stad, skulle han på ett annat
och bättre intryck av dersamma än vad den fört omnämnda
tidningsnotisen lätt fråskina.

K. L.